

Лекція 2.
АНТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ МОВИ

Тетяна Козлова
Запорізький національний університет
ethstlab@yahoo.com

1. Античні традиції.

1.1 Протолінгвістика: накопичення знань про мовні явища.

1.2 Головні лінгвістичні традиції античності: спільне та відмінне; вплив на подальший розвиток мовознавства.

2. Філософські проблеми мови.

3. Проблеми граматики.

3.1 Восьмикнижжя Паніні.

3.2 Розвиток граматичних понять в Греції.

3.2.1 Граматичні категорії.

3.2.2 Стоїцизм: лектон; аномалії.

3.2.3 Олександрійська школа про аналогії та аномалії.

3.3 Розвиток граматичних понять в Римі.

4 Розвиток лексикології та лексикографії. Етимологізація й систематизація слів. слів.

ПРОТОЛІНГВІСТИКА: НАКОПИЧЕННЯ ЗНАНЬ ПРО МОВНІ ЯВИЩА

- Міфологічні уявлення про створення світу та мови;
- Механізм мовлення;
- Класифікації слів, укладання переліків;
- Диференціація голосних та приголосних

ГОЛОВНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ТРАДИЦІЇ АНТИЧНОСТІ

- Китайська
- Індійська
- Японська
- Середньоземноморська (грецька, римська)

СПІЛЬНІ ОЗНАКИ

- Виникали в межах філософії;
- Відхил від міфологійної свідомості;
- Античні (в широкому сенсі);
- Проблеми філософії мови (ім'я – річ);
- Встановлення правильності мовних фактів; мовна норма; інтерпретація письмових текстів

РОЗБІЖНОСТІ

- На основі мов різної типології
- На основі різних видів писемності
- Ступінь георафічної диференціації
- Маштаби впливу на подальший розвиток мовознавства

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ МОВИ

- Ототожнення слова і речі;
- Природний, а не умовний зв'язок;
- Магічна функція слова;
- Правильність встановлення імен (правильне ім'я = правильний порядок речей у Всесвіті);
- Ономатотет;
- Слово – об'єднальний початок всього

ДАО ДЗІН. КАНОН ШЛЯХУ.

“Шлях, що його можна пройти, —
непостійний Шлях,
Ім’я, що дається, —
Непостійне ім’я.

**Безіменне — Неба й Землі початок,
Назване — основа всього існуючого.**

**Тому у відсутності тайну речей збагнути прагни,
А в існуванні — межу існуючого споглядай”**

“Книга перемін”

酣 *hān* (дкит. *[g]ʰam “напівп’яний” [BSOChR 2014, с. 39],
кит. “пити досхочу, скільки забажаєш” [Hu 2011, с. 86])

перший елемент (детермінатив) вказує на понятійну сферу
“пити”,

другий (甘 *ān*) – на вимову й одночасно стимулює асоціації зі
значенням “солодкий, приємний; вино” (甘 *gān* “солодкий,
приємний” [ChED]).

ВЕДИ (XXV–XV СТ. ДО Н.Е.) ТА УПАНІШАДИ (С VIII СТ. ДО Н.Е. – XVI СТ.)

“Чхандогья-упанішада” поч. I тис. до н.е.)

“Спочатку, любий, [усе] це було Цілим, одним, без іншого.
<...> Воно створило жар. <...> Він створив воду. <...> Вона створила їжу” (Ч. 6. Гл. 2: 1-4) [ЧУС]. А імена й форми (санскр. *nāmarūpa*)

“2. *seyaṁ devataikṣhata hantāhamimāstisro devatā anena jīvenātmanānupravishya **nāmarūpe** vyākaravāṇīti || 6\3\2||*”
[ChU] –

“Це божество подумало: “Ну, що ж, нехай увійду я за допомогою живого

Атмана в ці три божества та явлю **імена й форми**”

СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА (ГРЕКО- ЛАТИНСЬКА) АНТИЧНА ТРАДИЦІЯ

Every Greek Philosopher Explained in 5 Minutes

https://www.youtube.com/watch?v=O7_C7i3Cm_g

СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКА (ГРЕКО-ЛАТИНСЬКА) АНТИЧНА ТРАДИЦІЯ

- **ФЮСЕЙ** - гармонійне ціле, яке складається з протилежних частин, включно з назвою: “Кожній... (речі) люди дали назву, яка є її відмінним знаком” (Парменід. *Фрагм.* 19); “... ім’я – життя, а діло – смерть” (Геракліт. *Фрагм.* 48) [цит. за: Античные теории...1996, с. 35].
- **ТЕСЕЙ** - походження “від встановлення”, аргументуючи це випадками полісемії й омонімії, синонімії й трансномінації : “Від рівноіменності <...>. Потім – від багатоіменності <...>. Третє – від зміни імені” (Прокл. *Коментар до Крат.*, XVI)

“ІНСТРУМЕНТАЛЬНА” КОНЦЕПЦІЯ ПЛАТОНА

- ім'я = знаряддя пізнання речі;
- РІЧ → ІДЕЯ/ ЕЙДОС/ ОБРАЗ РЕЧІ → ІДЕЯ/ ОБРАЗ ІМЕНІ → ІМ'Я;

- “389d <...> законодавець <...>

мусить уміти втілювати в звуках

і складах ім'я, причому те саме, яке в будь-якому випадку
призначене природою. <...>

390e <...> той, хто зважає на призначене природою кожній
речі

ім'я й може втілити цей образ у буквах і
складах” [Платон-1 1990].

“422d ἀλλὰ μὴν ὧν γε νυνδὴ διεληλύθαμεν τῶν **ὀνομάτων** ἢ **ὀρθότης** τοιαύτη τις

ἐβούλετο εἶναι, οἷα **δηλοῦν** οἷον ἕκαστόν ἐστι τῶν ὄντων”
[PC 1903] –

“422d Далі, у тих **назвах**, які ми розглядали,
правильність була чимось таким, що **вказувало** на якості
кожної речі” [Платон-1 1990];

Дгр. ὀνομάτων утворено від ὄνομα “ім’я”, дгр. ὀρθότης – від ὀρθό-της “прямота, правильність”, а дгр. δηλοῦν – від δηλόω “показувати, відкривати, означати” [LSIGEL 1940].

ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΤΕΟΡΙΑ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

“τὸ δὲ κατὰ συνθήκην, ὅτι φύσει τῶν ὀνομάτων οὐδὲν ἔστιν (2 : 16a 26–27) [ALI 1974, с. 50] – “[Імена мають значення] **через угоду, оскільки від природи жодних назв не існує**” (Гл.2 : 16a 26) [Аристотель 1978, с. 94].

“ἔστι δὲ λόγος ἅπας μὲν (17a.) **σημαντικός**, οὐχ ὡς ὄργανον δέ, ἀλλ’ ὥσπερ εἴρηται **κατὰ συνθήκην**” (4: 17a 1–2) [ALI 1974, с. 51] – “**будь-яке слово щось означає, але не як природне знаряддя, а як наслідок угоди**” (Гл. 4: 17a 1–2) [Аристотель 1978, с. 95]

ПАРМЕНІД VS ГЕРАКЛІТ: формування нового підходу

- ««Думка і предмет думки — це одне й те саме <...>, думка — це завжди думка про предмет. Думка не може бути відокремлена від свого предмета, від буття»»;
- Чи має людське мовлення здатність виразити об'єктивну дійсність? На це слід дати стверджувальну відповідь...

ЛУКРЕЦІЙ

- *De rerum natura;*
- *матеріалістична філософія*
- *Епікур*
- *Виведення філософської абстракції з чуттєвого досвіду*
- *Поетична форма викладу філософських ідей*

ЗАВДАННЯ. Прочитайте уривок з філософської поеми Лукреція *De rerum natura* (Про природу речей), дайте відповіді на питання. Процитуйте відповідні рядки з уривку.

1. Чому Лукрецій обирає поетичну форму для вираження філософських ідей?
2. Яка мовознавча проблема цікавить Лукреція: структура мови; функціонування і варіативність мови; відмінності між мовою людей та тварин; походження мови? Яку позицію підтримує філософ?
3. З якою метою Лукрецій вдається до всебічної аргументації та наводить чисельні приклади?
4. В чому полягає особливість та новаторство вчення Лукреція про мову? Чи можна вважати його підхід до мови емоційним? Чому?
5. Як філософ пояснює формування імен? Як, за Лукрецієм, створюються враження про речі: простим спогляданням чи усвідомленням корисних та шкідливих властивостей речей? Відповідно до чого створюються імена речей? Кого Лукрецій вважає ономатетом?
6. Існує думка, що в античній філософії проблема походження мови фактично осмислювалася як питання походження звукової оболонки слів. Чи узгоджується з такою концепцією підхід Лукреція?

ГРАМАТИЧНІ ТЕОРІЇ

पाणिनि, Rāṇini — бл. V ст. до н. е.

«Аштадх 'яї» («Восьмикнижжя»)

-
- Мнемоніка
 - Ієрархічність
 - Загальні категорії
 - Зачатки породжувальної граматики
 - Норма / правильність – санскрит
 - Систематизація
 - Деталізація та повнота викладу
 - Епігонський характер (до 18 ст.)

Panini Rishi's Biography, Sanskrit grammarian & creator of world's first formal system in language

<https://www.youtube.com/watch?v=39AvAqw2Dhg>

Unlocking Panini: Pratyahara Sutrani in a Minute!

<https://www.youtube.com/shorts/iii5D6SNkBM>

ГРАМАТИЧНІ ТЕОРІЇ ГРЕЦІЇ

- Софісти (Протагор);

демократія – переконання – норма;

- Платон (логіка = граматика; **λόγος, ονομα**);

- Аристотель (відсутність лінгвістичної термінології; диференціація лінгвістичних фактів; багатозначність, шляхи її розвитку, пропорційність і метафора)

СТОЇКИ ТА ОЛЕКСАНДРІЙЦІ

- Зенон, Хрисипп;
- Секст Емпірик, Діонісій Фпакійський, Аполлоній
- Матеріальне вираження мислі; знаки;
- **λεκτόν** (лектон)
- **Аномалії** (невідповідність смислу звуковій оболонці) та **аналогії** (правила однакової зміни слів)